

**KORZYSTANIE Z USŁUG BANKOWYCH
PRZEZ ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH W POLSCE**

Ryszard Kata

Uniwersytet Rzeszowski

Abstrakt. W opracowaniu dokonano analizy struktury i dynamiki zadłużenia kredytowego gospodarstw rolnych oraz depozytów bankowych rolników w Polsce w latach 1996-2009. Celem badań było ukazanie relacji finansowych gospodarstw rolnych z bankami oraz charakterystyki rolników jako nabywców usług bankowych, w tym określenie specyficznych postaw i zachowań rolników na rynku bankowym, które różnią ich od innych grup klientów banków (przedsiębiorców ze sfery pozarolniczej, osób prywatnych). Gospodarstwa rolne były analizowane w ujęciu sektorowym. Źródłem danych empirycznych były statystyki NBP, GUS oraz FADN.

Słowa kluczowe: indywidualne gospodarstwo rolne, banki, kredyty bankowe, depozyty

WPROWADZENIE

Współcześnie gospodarstwa rolne, tak jak inne podmioty gospodarcze, wymagają obsługi bankowej i dostępu do finansowania zewnętrznego. Jednocześnie napotykać w tym zakresie na szereg ograniczeń i barier, wśród których wiele jest specyficznych dla sektora rolnego. Gospodarstwa rolne charakteryzują się dużym zróżnicowaniem co do rodzaju i skali prowadzonej działalności oraz jej kapitałochłonności, jednakże w ujęciu sektorowym można wyróżnić określone prawidłowości w korzystaniu przez rolników z usług bankowych i ich zachowaniu na rynku finansowym. Te cechy odróżniają rolników od innych grup klientów banków i niosą ze sobą określone wymagania dla pośredników finansowych chcących prowadzić efektywną działalność bankową w tym segmencie rynku finansowego. W krajach o podobnym poziomie rozwoju ekonomicznego rolnictwa i podobnych uwarunkowaniach strukturalnych w tym sektorze występują duże różnice w poziomie uczestnictwa rolników na rynku finansowym,

w szczególności zaś w korzystaniu przez nich z kredytów bankowych [Pocza i in. 2008]. Jest to dowód na to, iż w dużej mierze o powiązaniach gospodarstw rolnych z bankami decydują cechy mikroekonomiczne gospodarstw, w tym cechy społeczno-osobowe i behawioralne ich użytkowników. Informacje pochodzące ze źródeł statystyki publicznej dotyczące depozytów rolników w bankach oraz ich zadłużenia kredytowego, w szczególności przez porównanie rolników z innymi grupami klientów banków, mogą wskazać na pewne charakterystyczne cechy i postawy rolników na rynku usług bankowych.

W tym kontekście celem badań jest ukazanie relacji finansowych indywidualnych gospodarstw rolnych¹ z bankami w Polsce, a także charakterystyka gospodarstw jako podmiotów korzystających z usług bankowych na tle innych grup klientów banków, natomiast w odniesieniu do kredytów inwestycyjnych, także na tle gospodarstw rolnych z innych krajów Unii Europejskiej. Analizie zostanie poddany wolumen oraz dynamika i struktura zadłużenia rolników z tytułu kredytów bankowych oraz depozyty rolników w bankach. Źródłem materiałów empirycznych były statystyki monetarne Narodowego Banku Polskiego, roczniki statystyczne GUS oraz dane FADN – UE z Brukseli. Zasadniczy okres badań obejmuje lata 1996-2009.

ZADŁUŻENIE ROLNIKÓW W BANKACH

Postęp techniczny i technologiczny w rolnictwie oraz przemiany w organizacji produkcji powodują, iż wiele gospodarstw zostaje ukształtowanych na wzór przedsiębiorstw nierolniczych, gdzie obrót gotówkowy odgrywa rolę marginalną. Jednakże rolnictwo, w przeciwieństwie do przedsiębiorczości nierolniczej, posiada wiele cech specyficznych z punktu widzenia obsługi bankowej. Długość cyklu produkcyjnego oraz związane z tym rozbieżności w czasie pomiędzy nakładami na produkcję i uzyskiwanymi przychodami powodują, iż kredyt w rolnictwie jest jednym z podstawowych narzędzi finansowania wydatków związanych z bieżącą produkcją oraz inwestycjami. Wprowadzenie nowych technik i technologii do rolnictwa, tak jak do każdego działu gospodarki, powoduje konieczność ich sfinansowania. Podobnie duże nakłady środków finansowych są związane z rozbudową warsztatu produkcyjnego. Tego typu inwestycje często muszą być współfinansowane z kredytu bankowego. W polskim rolnictwie kredyt bankowy jest jednak wciąż wykorzystywany w relatywnie niewielkim stopniu jako źródło finansowania rozwoju gospodarstw rolnych. Według Gołasia [2008], akumulacja kapitału przez wzrost dochodu gospodarstw rolnych jest niska, a rolnicy realizują konserwatywne nastawienie do ryzyka wypłacalności, rezygnując z możliwości uzyskania dodatkowych korzyści, wynikających z efektu dźwigni finansowej. Wielu rolników decyduje się na samofinansowanie wdrażanych inwestycji wraz z przedłużeniem ich realizacji o czas akumulacji środków pieniężnych na ten cel lub w ogóle rezygnuje z takich przedsięwzięć. Należy jednak podkreślić, iż w ostatnich latach (tj. od 2004 roku) takie recesywne procesy są ograniczane dzięki dostępowi rolników do funduszy

¹ W opracowaniu kategorii *indywidualne gospodarstwo rolne* i *rolnik indywidualny* będą traktowane jako tożsame w aspekcie określania relacji z bankami. Natomiast w nomenklaturze statystyki bankowej (opracowania NBP, KNF) jako podsektor klientów wyróżnia się *rolników indywidualnych*.

Unii Europejskiej, wspierających przekształcenia i rozwój rolnictwa (w tym przede wszystkim inwestycje w gospodarstwach rolnych).

W tabeli 1 ukazano relację między zadłużeniem gospodarstw rolnych w Polsce a inwestycjami w gospodarstwach w latach 1997-2009. Widać wyraźnie, że dynamika nakładów inwestycyjnych „podążała” często za zmianami w poziomie zadłużenia, przy czym w latach 1997-2004 nakłady inwestycyjne wykazywały niższą dynamikę w porównaniu z zadłużeniami, natomiast od 2005 roku sytuacja ta uległa odwróceniu (tab. 1). Zaprezentowane dane, dotyczące także stopy względnego zadłużenia gospodarstw (relacja kredytów do wolumenu produkcji końcowej) oraz stopy inwestycji (tab. 1) wskazują, iż istnieje ścisły związek pomiędzy inwestycjami w gospodarstwach rolnych a korzystaniem przez rolników z kredytów bankowych.

Tabela 1. Nominalne i względne zadłużenie kredytowe a inwestycje indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce w latach 1997-2009 (według stanu na koniec roku)

Table 1. Nominal and relative indebtedness with bank loans and investments of individual farms in Poland in 1997-2009 (as at end of the year)

Rok Year	Zadłużenie gospodarstw The debt of farms		Kredyty/produkcja końcowa Total loans/final output		Dynamika nakładów inwestycyjnych ¹ Dynamics of investment ¹	Stopa inwestycji ² Investment rate ² (%)
	kwota (mln zł) value (PLN mln)	dynamika ¹ dynamics ¹	poziom na koniec roku the level at end of the year (%)	zmiana r/r change y/y (%)		
1997	5 665	142,2	18,1	3,9	110,8	12,3
1998	5 930	104,7	18,0	-0,1	92,3	11,3
1999	6 599	111,3	21,4	3,4	105,0	11,7
2000	7 660	116,1	22,3	0,9	97,9	12,5
2001	8 619	112,5	22,5	0,1	100,6	12,9
2002	9 667	112,2	26,9	4,4	104,5	13,9
2003	10 883	112,6	29,9	3,0	92,8	13,1
2004	11 623	106,8	24,6	-5,3	106,3	9,1
2005	11 966	103,0	27,0	2,3	111,3	11,6
2006	14 785	123,6	32,4	5,4	123,4	14,1
2007	17 376	117,5	32,3	-0,1	120,2	13,1
2008	18 659	107,4	34,5	2,2	110,5	15,7
2009	19 422	104,1	34,7	0,2	94,4	15,0

¹Rok poprzedni = 100%.

²Udział nakładów inwestycyjnych w wartości dodanej brutto sektora indywidualnych gospodarstw rolnych (%).

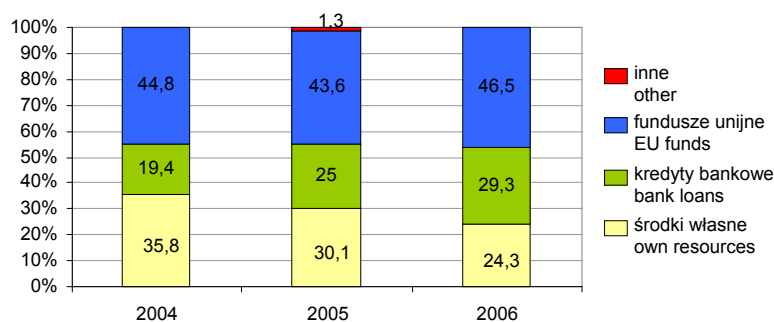
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych NBP oraz GUS za odpowiednie lata.

¹Previous year = 100.

²Investment rate is expressed by investment share in gross value added of individual farms (%).

Source: own calculations based on NBP and GUS (Central Stat. Office) data for the relevant years.

Od uruchomienia środków UE na wsparcie inwestycji w rolnictwie dochodzi często do łączenia, w finansowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych, funduszy pomocowych z kredytami bankowymi i środkami własnymi rolników. Badania Kusza [2008], realizowane na próbie 70 indywidualnych gospodarstw rolnych na Podkarpaciu, które w latach 2004-2006 dokonywały inwestycji w rzeczowy majątek trwałe, korzystając przy tym z funduszy UE² dowodzą, iż największe znaczenie w finansowaniu inwestycji miały środki unijne, a następnie fundusze własne rolnika i kredyty bankowe (rys. 1). Jednakże udział kredytów bankowych w strukturze finansowania inwestycji z roku na rok sukcesywnie rósł, zmniejszał się natomiast udział funduszy własnych. Ponadto, co istotne, wraz ze wzrostem wartości ponoszonych nakładów inwestycyjnych, rosła skłonność rolników do korzystania z kredytów bankowych. O ile w przypadku niewielkich kwotowo inwestycji (do 30 tys. zł) rolnicy finansowali je praktycznie bez udziału kredytów, o tyle przy wyższych wartościach inwestycji udział kredytów w montażu finansowym był nieodzowny i często wyższy od funduszy własnych³.

Rys. 1. Struktura finansowania inwestycji w gospodarstwach rolnych korzystających z funduszy UE na wsparcie przedsięwzięć rozwojowych
Źródło: Kusz [2008].

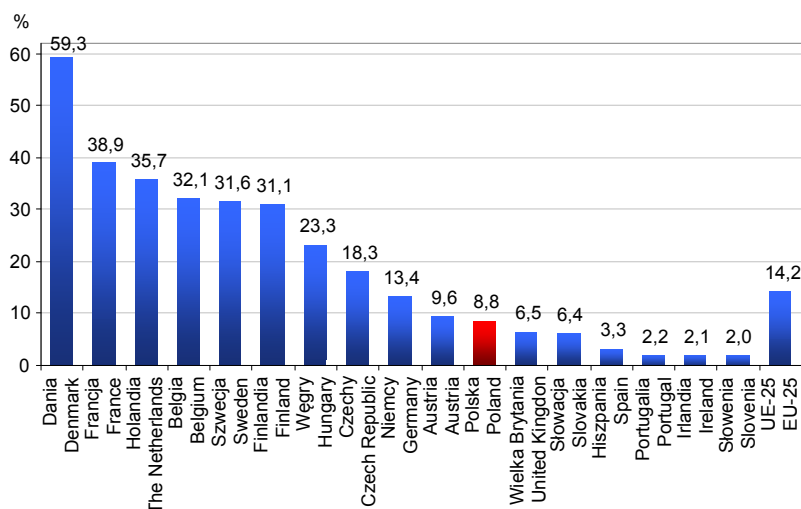
Fig 1. The structure of financing of investment in farms that use EU funds to support development project
Source: Kusz [2008].

Według statystyk FADN, w latach 2004-2007 przeciętny udział kredytów inwestycyjnych w finansowaniu aktywów trwałych gospodarstw rolnych w Polsce wynosił 8,8% (rys. 2). Dla porównania, średnia dla całej UE wynosiła 14,2%, ale były też takie kraje, jak: Finlandia, Szwecja, Belgia, Holandia i Francja, gdzie udział ten wynosił 30-40%, zaś w Danii prawie 60%.

Warto podkreślić, iż pod względem korzystania z kredytów bankowych w finansowaniu inwestycji, gospodarstwa rolne w Polsce ustępują przedsiębiorstwom z sektora MSP, które często są podawane za przykład jednostek mających trudności w pozyskaniu tego typu źródeł finansowania przedsięwzięć rozwojowych [Beck i Demirgüç-Kunt 2006, Szczepaniec 2006]. Przykładowo, według badań PKPP Lewiatan, w 2005 i 2006

² Chodzi o środki z programu SAPARD (2004 roku) oraz PROW „Dostosowanie gospodarstw do standardów UE” i SPO Działanie 1.1. „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”.

³ W finansowaniu inwestycji przekraczających 300 tys. zł udział kredytów wynosił 30-40%.

Rys. 2. Przeciętny udział kredytów inwestycyjnych w finansowaniu aktywów trwałych w wybranych krajach UE w latach 2004-2008
Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyki FADN (ec.europa.eu/agriculture/rica).

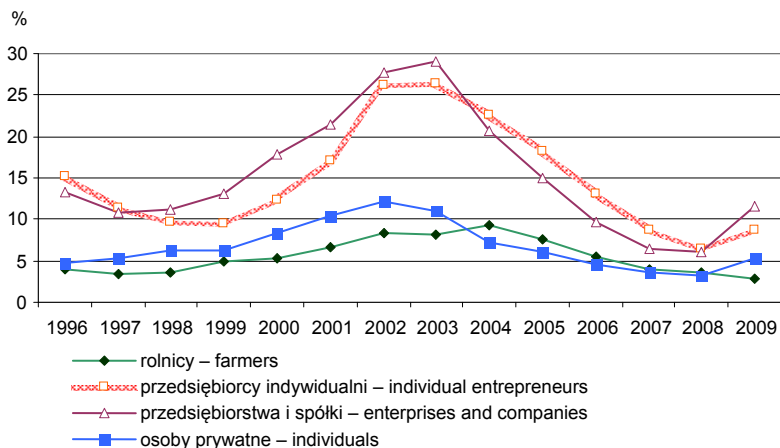
Fig. 2. The average share of investment credits in the financing of fixed assets in selected EU countries (2004-2008)
Source: own calculations based on FADN (ec.europa.eu/agriculture/rica).

roku odsetek firm z sektora MSP, które korzystały z różnych kredytów bankowych, wynosił odpowiednio 27,7% i 35,7%, natomiast udział kredytów bankowych w finansowaniu inwestycji: 14,2% i 16,6% [Starczewska-Krzysztosek 2006]. Według danych PARP, w 2008 roku [Raport... 2010] kredyty i pożyczki krajowe stanowiły 12,8% źródeł finansowania przedsiębiorstw (w poprzednich dwóch latach nieco ponad 20%), natomiast środki własne – 71,4% (pozostałe to środki zagraniczne – 6,5%, fundusze publiczne – 2,5% i inne – 6,8%).

Jak już wykazano (tab. 1), w latach 1997-2009 zadłużenie rolnictwa w Polsce rosło zarówno nominalnie, jak i względnie, tj. w odniesieniu do wolumenu produkcji końcowej brutto. Przykładowo, w relacji kredytów do produkcji końcowej (według stanu na koniec każdego roku), spadek zadłużenia w stosunku do roku poprzedniego, miał miejsce tylko w 2004 roku (5,3 p.p) oraz nieznacznie (0,1 p.p.) w latach 1998 i 2007 (tab. 1). W ujęciu agregatowym zadłużenie rolnictwa nie wskazuje na występowanie zagrożeń finansowych. Dowodzi tego stabilna i relatywnie niska stopa zadłużenia, mierzona jako relacja zobowiązań do aktywów ogółem w gospodarstwach (w 2004 roku wynosiła ona przeciętnie 10,2%, natomiast w 2008 roku – 10,5%). Jest ona też nadal wyraźnie niższa od stopy zadłużenia rolnictwa występującej w wielu krajach UE [Poczta i in. 2008, Kata 2010].

Niski odsetek kredytów zagrożonych w strukturze należności kredytowych banków od rolników świadczy także o braku istotnych zagrożeń finansowych z tytułu zadłużenia gospodarstw rolnych (biorąc pod uwagę jego dotychczasową skalę), a jednocześnie solidności rolników jako kredytobiorców. Od lat rolnicy wyróżniają się pozytywnie pod

względem wskaźnika kredytów zagrożonych na tle przedsiębiorców indywidualnych oraz przedsiębiorstw i spółek, a nawet osób prywatnych (rys. 3).

Rys. 3. Wskaźnik kredytów zagrożonych rolników na tle innych klientów banków w latach 1996-2009 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyk NBP.

Fig. 3. Irregular loans ratio of farmers compared to other bank customers in 1996-2009 (%)

Source: own calculations based on NBP statistics.

W strukturze zadłużenia rolników z tytułu kredytów bankowych dominują kredyty inwestycyjne (tab. 2), których udział na koniec 2009 roku wynosił 68,5%, w tym kredyty hipoteczne stanowiły 40% (średnio w latach 2005-2009 – 37,6%). Spośród kredytów bankowych, zaciągniętych przez rolników w latach 2005-2009, kredyty na działalność

Tabela 2. Struktura zadłużenia kredytowego rolników oraz przedsiębiorców indywidualnych w latach 2005 i 2009 (według rodzaju kredytów)

Table 2. The structure of credit debt of individual farmers and entrepreneurs in 2005 and 2009 (by type of loan)

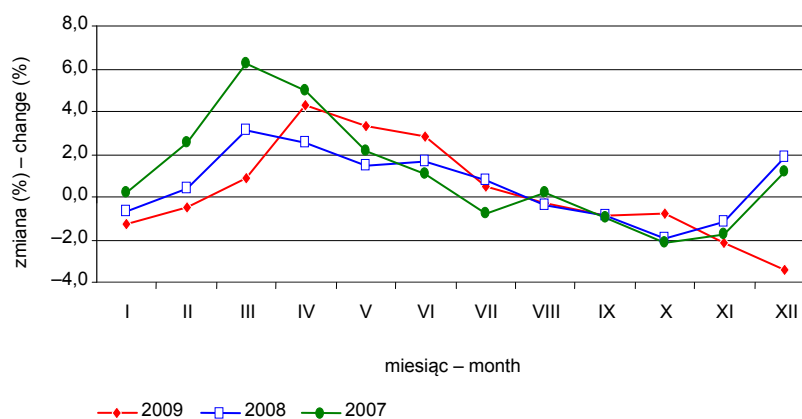
Wyszczególnienie Specification	Rok Year	Kredyty bankowe (%) – Bank credits (%)			
		w rachunku bieżącym overdraft	obrotowe working credits	inwestycyjne investment credits	pozostałe others
Rolnicy Farmers	2005	4,2	19,6	68,6	7,6
	2009	7,6	20	68,5	3,9
Przedsiębiorcy indywidualni Individual entrepreneurs	2005	24,4	17,3	42,7	13,6
	2009	25,7	13,7	41,7	18,9

Źródło: jak na rysunku 3.

Source: as Figure 3.

rolniczą stanowiły 91,7% ich wartości, zaś pozostałe 8,3% to kredyty konsumpcyjne. W porównaniu z przedsiębiorcami indywidualnymi, w strukturze zadłużenia rolników można dostrzec znacznie większy udział kredytów inwestycyjnych i nieco większy kredytów obrotowych, natomiast zdecydowanie niższy udział kredytów w rachunku bieżącym (tab. 2).

Kredyty obrotowe dla gospodarstw rolnych to przeważnie kredyty na zakup rzeczowych środków do produkcji rolnej i usług, na które popyt ma charakter sezonowy (cykliczny). Jak pokazano na rysunku 4, zadłużenie z tytułu kredytów obrotowych rośnie na początku roku (od stycznia do kwietnia), po czym sukcesywnie zmniejsza się do końca roku (lub końca listopada).

Rys. 4. Zmiany zadłużenia rolników z tytułu kredytów obrotowych w cyklu rocznym (% miesiąc/miesiąc)

Źródło: jak na rysunku 3.

Fig. 4. Changes in farmers' indebtedness for working credits in the annual cycle (% month/month)

Source: as Figure 3.

W latach 2005-2009 nastąpiły dosyć istotne zmiany w strukturze zadłużenia rolników, ze względu na termin spłaty kredytów. Generalnie zwiększało się zadłużenie rolników z tytułu kredytów długoterminowych, tj. powyżej pięciu lat (tab. 3). Ich udział na koniec 2009 roku wynosił 64,1%, przy czym kredyty od 5 do 10 lat stanowiły 21,9%, zaś kredyty powyżej 10 lat – 42,3%. Pod tym względem struktura zadłużenia rolników różni się od przedsiębiorców indywidualnych oraz przedsiębiorstw i spółek (w przypadku tych podmiotów udział kredytów powyżej pięciu lat wynosił na koniec 2009 roku odpowiednio: 42,1 i 39,5%). Wzrost kredytów długoterminowych w strukturze zadłużenia rolników jest pochodną korzystnego wpływu czynników makroekonomicznych (spadek inflacji i stóp procentowych, wsparcie rolnictwa instrumentami WPR). Może on także wskazywać na wzrost zaufania oraz poprawę wzajemnych relacji między rolnikami a bankami. Bez wątpienia banki nie byłyby skłonne udzielać kredytów na długie okresy (szczególnie powyżej 10 lat), gdyby oceniały perspektywy ekonomiczne gospodarstw rolnych jako niepewne, natomiast cały sektor rolny jako ryzykowny i niestabilny.

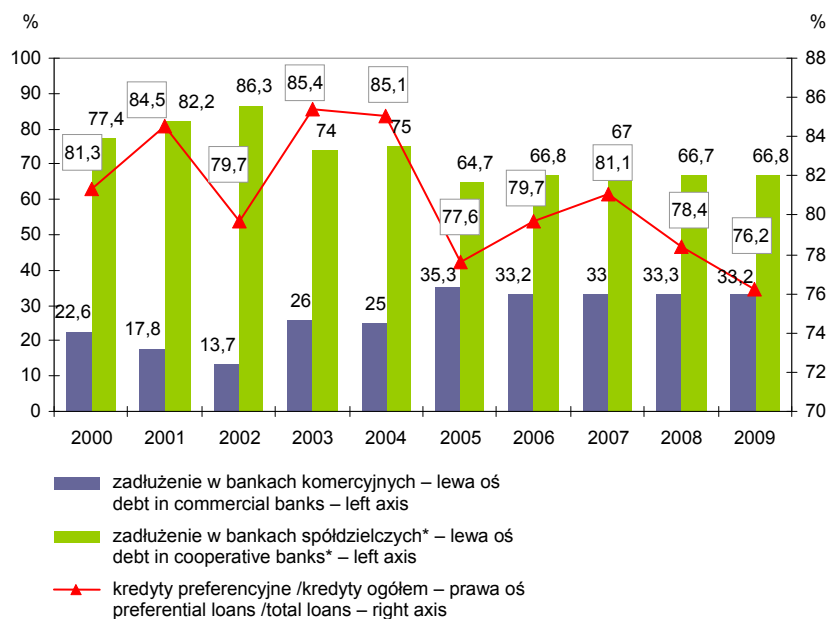
Tabela 3. Zadłużenie rolników z tytułu kredytów bankowych według terminów ich spłaty (%)
 Table 3. Indebtedness of farmers due to bank loans according to repayment period (%)

Rok Year	Kredyty o terminie spłaty – Credits with a repayment period					
	< 1 rok < 1 year	1-2 lat 1-2 years	2-3 lat 2-3 years	3-5 lat 3-5 years	5-10 lat 5-10 years	> 10 lat > 10 years
2005	16,7	11,5	2,9	5,4	30,9	32,6
2006	13,1	17,2	2,4	5,2	28,1	34,1
2007	12,3	15,4	2,0	5,9	25,9	38,4
2008	13,1	9,5	2,3	10,7	23,4	41,0
2009	13,8	6,6	2,5	13,0	21,9	42,3

Źródło: jak na rysunku 3.
 Source: as Figure 3.

Rolnicy, w znacznie mniejszym stopniu od przedsiębiorców ze sfery pozarolniczej, wykorzystują kredyty do finansowania bieżących potrzeb gospodarczych, zwłaszcza podtrzymywania bieżącej płynności. Udział kredytów o terminie spłaty nieprzekraczającym jednego roku (łącznie z kredytami w rachunku bieżącym) w przypadku rolników wynosił na koniec lutego 2010 roku 13,1%, podczas gdy w sektorze przedsiębiorców indywidualnych – 31,3%, natomiast przedsiębiorstw i spółek – 23,5%. Ponadto, w przeciwieństwie do przedsiębiorstw, rolnicy niemal w ogóle nie korzystają z kredytów walutowych. W latach 2005-2009, przeciętny udział tego typu kredytów w strukturze zadłużenia rolników wynosił 0,1% (przedsiębiorstw i spółek 22,6%, przedsiębiorców indywidualnych 10,9%, zaś osób prywatnych 39,3%). Sytuacja ta może wskazywać na niechęć rolników do ponoszenia dodatkowego ryzyka finansowego, jakie wiąże się z kredytami walutowymi (ryzyko kursowe), jednakże może także wynikać z ograniczeń w dostępie do tego typu kredytów.

W kredytowaniu rolnictwa uczestniczą przede wszystkim banki spółdzielcze i BGŻ S.A. W latach 2000-2009 udział spółdzielczego sektora bankowego w kredytowaniu rolników indywidualnych wynosił od 86,3% (w 2002 roku) do niespełna 65% (w 2005 roku). Jego zmniejszenie, widoczne od 2003 roku (rys. 5), należy wiązać z odłączeniem od spółdzielczego sektora bankowego banku BGŻ S.A. (spowodowało to tym samym „nominalny” wzrost udziału banków komercyjnych w kredytowaniu rolnictwa). Według stanu na koniec 2009 roku, 66,8% zadłużenia bankowego rolników to zobowiązania wobec spółdzielczego sektora bankowego, w tym 60,2% wobec banków spółdzielczych (banków lokalnych), natomiast 1/3 zadłużenia (33,2%) – to zobowiązania wobec banków komercyjnych, w tym około 21% – wobec BGŻ S.A. Z kolei w strukturze zadłużenia według rodzaju kredytów, na koniec 2009 roku, kredyty preferencyjne stanowiły 76,2%. Jak wykazano na rysunku 5, ich udział w latach 2005-2009 uległ obniżeniu o około 10 p.p. w stosunku do lat poprzednich (2000-2004), niemniej jednak jest on wciąż bardzo wysoki i jest składnikiem rosnącej – od 2004 roku – zależności naszego rolnictwa od wsparcia z funduszy publicznych.

Rys. 5. Struktura zadłużenia kredytowego rolników według banków (%) oraz udział kredytów preferencyjnych w kredytach ogółem (%) w latach 2000-2009. *Udział obejmuje cały spółdzielczy sektor bankowy (banki spółdzielcze wraz z bankami zrzeszającymi)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Fig. 5. The structure of farmers' debts by banks (%) and the share of preferential credit in total farmers' loans (%) in 2000-2009. *Part covers the whole cooperative banking sector (cooperative banks together with the associating banks)

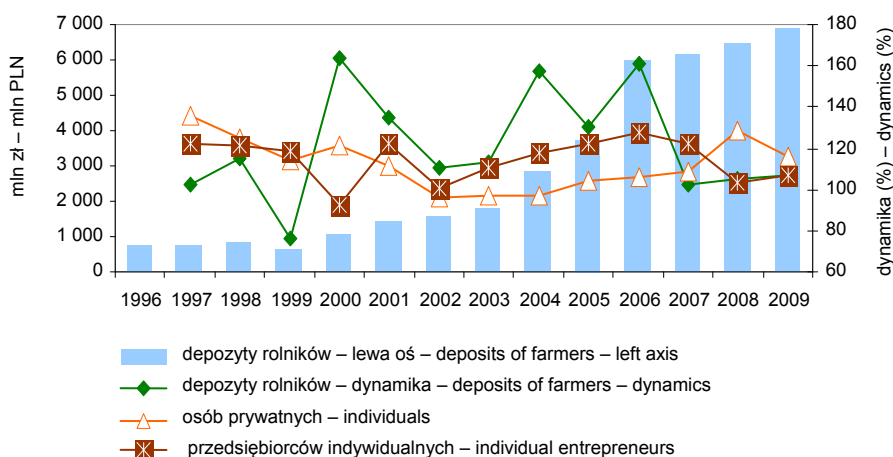
Source: own calculations based on GUS (Central Statistic Office) data.

DEPOZYTY BANKOWE ROLNIKÓW I ICH RELACJA DO KREDYTÓW

W ujęciu sektorowym depozyty rolników w bankach (podobnie jak kredyty) na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat wykazywały tendencję wzrostową (rys. 6). Ich realna wartość zwiększyła się pięciokrotnie, porównując stan na koniec 2009 roku ze stanem na koniec 1996 roku (w tym samym czasie zadłużenie rolników wzrosło realnie 2,5-krotnie). Szczególnie dynamiczny wzrost depozytów, sięgający od 27,2% do prawie 60% rocznie, miał miejsce w latach 2000-2001 oraz 2004-2006. Wyraźny realny spadek ich wolumenu, w porównaniu z rokiem poprzednim, miał natomiast miejsce w latach 1997 oraz 1999. Wysoki przyrost depozytów rolników w bankach od 2004 roku należy łączyć przede wszystkim z uruchomieniem i kontynuowaniem dopłat bezpośrednich i innych instrumentów wsparcia rolnictwa w ramach WPR. Natomiast spowolnienie dynamiki przyrostu depozytów w latach 2007-2009 wiąże się z pogorszeniem koniunktury w rolnictwie (od 2008 roku) oraz umocnieniem relacji złotego do euro, co przekła-

dało się niekorzystnie na wysokość dopłat bezpośrednich [Mickiewicz i Mickiewicz 2011].

Dynamika depozytów rolników indywidualnych w bankach charakteryzowała się bardzo dużą zmiennością w porównaniu z innymi grupami klientów (rys. 6). Depozyty rolników nie „podążały” za ogólną tendencją w dynamice depozytów sektora niefinansowego. Można zatem wywnioskować, iż były one determinowane przez inne czynniki, niż te, które wpływają na poziom depozytów ludności czy przedsiębiorstw ze sfery pozarolniczej. Zapewne w przypadku rolników były to: koniunktura w rolnictwie oraz wsparcie sektora z funduszy publicznych.

Rys. 6. Wartość i dynamika depozytów rolników na tle innych grup klientów banków w latach 1996-2009 (rok poprzedni = 100%, ceny nominalne)
Źródło: jak na rysunku 3.

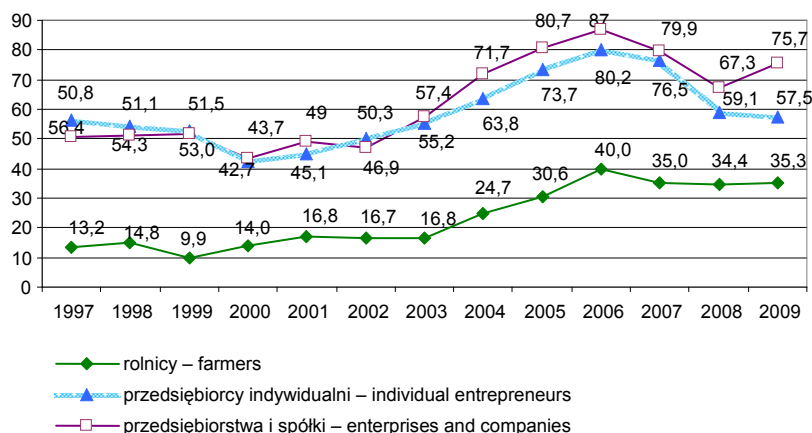
Fig. 6. Value and dynamics of farmers deposits compared to other groups of bank customers in 1996-2009 (previous year = 100%, nominal prices)
Source: as Figure 3.

Współczynnik zmienności depozytów rolników w latach 1996-2009 wynosił 80,3%, podczas gdy depozytów przedsiębiorstw i spółek – 33,9%, przedsiębiorców indywidualnych – 53,2%, natomiast osób prywatnych – 29,9%. Także w cyklu rocznym depozyty rolników charakteryzowały się największymi wahaniami. Ich wzrost ma miejsce przede wszystkim od września do stycznia-lutego roku następnego, po czym następuje spadek, widoczny szczególnie w miesiącach marzec-kwiecień oraz sierpień. Dowodzi to, że środki deponowane przez rolników w dużej mierze podlegają cykliczności związanej z procesami wytwórczymi w rolnictwie oraz strumieniami zasilającymi gospodarstwa w środki pieniężne ze sprzedaży produktów rolnych oraz dopłat bezpośrednich.

Struktura depozytów rolników wyraźnie różni się od struktury depozytów innych klientów banków. Zdecydowanie dominują depozyty bieżące (tj. środki na rachunkach bankowych, kontach oszczędnościowych i lokatach *a vista*). Ich udział na koniec 2009 roku w strukturze depozytów ogółem wynosił aż 94%. Depozyty terminowe stanowiły zaledwie 6%, w tym depozyty o terminie przekraczającym sześć miesięcy zaledwie

1,6% (powyżej jednego roku – 0,1%). Dla przykładu, depozyty terminowe przedsiębiorców indywidualnych stanowiły 18,9% w strukturze depozytów ogółem, przedsiębiorstw i spółek – 51,7%, natomiast osób prywatnych – 52,7%. Warto dodać, że struktura depozytów rolników pod tym względem dosyć istotnie zmieniała się na przestrzeni badanego okresu. W 1996 roku depozyty terminowe stanowiły aż 61% w strukturze środków zgromadzonych przez rolników w bankach. W efekcie napływu środków unijnych na konta rolników udział lokat terminowych w strukturze depozytów zmniejszał się szczególnie szybko od 2004 roku, pomimo iż nominalnie (także realnie) wartość środków zgromadzonych w ten sposób przez rolników rosła. Dowodzi to, iż rolnicy nie przenoszą środków z dopłat bezpośrednich na lokaty terminowe, lecz utrzymują je na rachunkach bieżących, zapewniających im swobodne dysponowanie tymi funduszami.

W ujęciu sektorowym, w ogólnym bilansie rozrachunków pomiędzy bankami a gospodarstwami rolnymi, przeważają zobowiązania gospodarstw rolnych wobec banków. Według stanu na koniec 2009 roku, rolnicy pożyczyci w bankach kwotę trzykrotnie większą, niż zdeponowali funduszy własnych, chociaż relacja ta podlegała w ostatnich latach istotnym zmianom. W latach 1997-2003 wskaźnik pokrycia kredytów depozytami rolników wynosił od 9,9% (w 1999 roku) do 16,8% (w 2003 roku). Od 2000 roku było można zaobserwować w tym zakresie tendencję wzrostową, która trwała do 2006 roku, jednakże szczególnie wysoki przyrost tego wskaźnika miał miejsce w latach 2004-2006 (rys. 7). Jak wykazano na rysunku 7, tendencja zmian w wysokości tego wskaźnika była podobna w sektorze rolników indywidualnych w porównaniu z przedsiębiorstwami pozarolniczymi. W całym badanym okresie jego poziom w przypadku rolników był jednak o około 30-40 p.p. niższy niż w sektorze przedsiębiorstw i spółek oraz przedsiębiorców indywidualnych (rys. 7).

Rys. 7. Wskaźnik pokrycia kredytów depozytami bankowymi (%)

Źródło: jak na rysunku 3.

Fig. 7. The coverage ratio of credits by bank deposits (%)

Source: as Figure 3.

PODSUMOWANIE

Pomimo dużej ostrożności rolników w sięganiu po kredyty oraz zdecydowanej przewagi finansowania wewnętrznego w hierarchii źródeł finansowania gospodarstw, luka pomiędzy kredytami a depozytami rolników w bankach jest znacznie większa niż w przypadku podmiotów ze sfery pozarolniczej. Dowodzi to, że rolnictwo jest sektorem o małych możliwościach akumulacji funduszy własnych i dużych potrzebach w zakresie kredytu. Kredyt bankowy jest szczególnie istotnym źródłem finansowania procesów rozwojowych w rolnictwie. Jego znaczenie w finansowaniu inwestycji w tym sektorze nie zmniejszyło się po uruchomieniu funduszy unijnych wspierających przekształcenia i rozwój rolnictwa. Jednocześnie, wsparcie dochodów rolników z funduszy unijnych (dopłaty bezpośrednie, ONW itd.) wpłynęło na poprawę płynności gospodarstw rolnych (może o tym świadczyć zmniejszenie udziału kredytów bieżących w strukturze zadłużenia rolników) oraz było czynnikiem poprawiającym ujemne saldo rozrachunków pomiędzy gospodarstwami rolnymi a bankami. Środki te wpłynęły wyraźnie na zwiększenie wolumenu funduszy pieniężnych akumulowanych w bankach przez rolników. Trzeba jednak podkreślić, iż przeciętny poziom tych funduszy jest wciąż bardzo niski i daleko odbiega od przeciętnych kwot zgromadzonych przez osoby prywatne (na koniec 2009 roku ponad pięciokrotnie mniej *per capita*) czy przedsiębiorców indywidualnych.

Przeprowadzone badania wskazują na pewne wzorce zachowań rolników na rynku usług bankowych. Są to:

- preferowanie kredytów jako źródła finansowania inwestycji, w mniejszym zakresie finansowania nakładów środków obrotowych w okresach największego spiętrzenia wydatków,
- niechęć do korzystania z kredytów bieżących w formie linii odnawialnych oraz innych form podtrzymywania bieżącej płynności gospodarstw (kredyty w ramach kart kredytowych itp.),
- preferowanie takich form lokowania środków pieniężnych w banku, które umożliwiają swobodne z nich korzystanie,
- rzetelne i terminowe wywiązywanie się ze zobowiązań wobec banków z tytułu kredytów bankowych (w zdecydowanej większości rolników).

LITERATURA

- Beck T., Demirgüç-Kunt A., 2006. Small and Medium-Size Enterprises. Access to Finance as Growth Constraint. *J. Bank. Financ.* 30, 2931-2943.
- Bilansowe wyniki finansowe banków za lata 1999-2006. 2000-2007. GUS, Warszawa.
- Gołaś Z., 2008. Uwarunkowania rentowności kapitału własnego w rolnictwie (część I). *Zagad. Ekon. Roln.* 3.
- Kata R., 2010. Problem wykorzystania kredytu bankowego w finansowaniu rolnictwa w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej. *Acta Sci. Pol., Oecon.* 9(3), 149-156.
- Kusz D., 2008. Finansowanie działalności inwestycyjnej w wybranych gospodarstwach rolniczych Podkarpacia. *Ekon. Org. Gosp. Żywn.* 66, 63-72.
- Mickiewicz B., Mickiewicz A., 2011. Problematyka dopłat bezpośrednich w rolnictwie polskim w latach 2004-2010. *J. Agribus. Rural Dev.* 2(20), 89-101.
- Monitoring banków 2005-2008. 2010. GUS, Warszawa.

- Poczta W., Średzińska J., Standar A., 2008. Sytuacja finansowa gospodarstw rolnych krajów UE według potencjału produkcyjnego. *J. Agribus. Rural Dev.* 4(10), 83-94.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2008-2009. 2010. PARP, Warszawa.
- Starczewska-Krzysztozek M., 2006. Dostępność kredytu bankowego-perspektywa MSP. W: Mater. IV Forum Korporacyjnego ZBP „Banki i przedsiębiorcy”. Lewiatan, Warszawa.
- Szczepaniec M., 2006. Finansowanie inwestycji w małych i średnich przedsiębiorstwach. *Gosp. Narod.* 3, 59-70.

USING OF THE BANKING SERVICES BY INDIVIDUAL FARMERS IN POLAND

Summary. The paper analyses the structure and dynamics of credit indebtedness of agricultural holdings and farmers' bank deposits in Poland in 1996-2009. The aim of this article was to describe the financial relationships agricultural holdings with banks, and characteristics farmers as purchasers of banking services, including the identification of specific attitudes and behaviours of farmers in the banking market, which differ from other groups of bank customers (non-agricultural entrepreneurs, individuals). Agricultural holdings were analysed as a sector. The source of empirical data were statistics of NBP (National Bank of Poland), GUS (Central Statistical Office) and FADN.

Key words: individual agricultural holding, banks, bank credits, deposits

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 17.10.2011

Do cytowania – For citation: Kata R., 2011. Korzystanie z usług bankowych przez rolników indywidualnych w Polsce. J. Agribus. Rural Dev. 4(22), 87-99.